

ÇANAKKALE MUHAREBELERİ SIRASINDA MÜTTE- FİKLERİN PROPAGANDASI VE KARŞI PROPAGANDA

Dr. HAMİT PEHLİVANLI

GİRİŞ

Psikolojik harbin en önemli silahlarından olan propaganda çok eski zamanlarda da kullanılmıştır. İstihbarat örgütlerinin ve tekniklerinin gelişmesine paralel olarak propaganda faaliyetleri de gelişme, ilerleme kaydetmiştir. Yüzyıllardan beri propaganda tabiri kullanılmaksızın propagandanın faydalanılmıştır. M. Ö. 500 yıllarında yaşayan Çinli mütefekkir Sun-Tzu-Wu ve M.Ö. VI. yüzyılda yaşayan Hintli Kantilya psikolojik savaşın önderlerindedir. Sun-Tzu'nun "Harp Sanatı" adlı eserinde propagandanın bahsedilmektedir. Ayrıca tarihte daha birçok komutanın çeşitli şekillerde psikolojik harpte propagandanın faydalandıkları bir gerçektir. Ancak, tarihte ilk defa bazı propaganda çalışmalarına ve belgelerine açık olarak bu kelimenin kullanılmasına, Vatikan Arşivlerinde rastlanmıştır. XVII. yüzyılda Alman Luther'in kurduğu protestanlık Mezhebinin, papalığın nüfuzunu kırmaya başlaması üzerine, etki alanlarının daralmaya başladığını gören Papa XV. Greguar, hemen "Kardinaller Meclisini" toplantıya çağırmıştır. Protestanlığa karşı bu meclise propaganda görevi verilmişti. İşte propaganda kelimesi terim olarak buradan doğmuştur. Kelime Latince "yayılması gereken şey" manasına gelen "propago"dan türemiştir.¹

Tarihi gelişimini kısaca özetlemeye çalıştığımız propagandanın çeşitli tariflerine rastlamak mümkündür. Propaganda ile ilgili bazı tanımlamaları şöyle sıralayabiliriz: Propaganda, bir doktrini yaymak, hedef olan millet veya kitleyi fikren kazanmak, karşı taraf zihin ve psikolojisini arzu edilen tesire tâbi kılmak için teşkilâtli ve devamlı bir suretle telkinlerde bulunmak ve faaliyet göstermektir. Daha kısa bir tarifile propaganda; bir fikrin her çeşit vasıttan istifade etmek suretiyle hedef olan kitleye telkin edilmesidir.² Diğer bir propaganda tanımlaması da şöyledir: Bir şahsın veya

¹ Rakım Ziyaoğlu, Propaganda ve Sanatı, İstanbul 1963, s. 21; Ferhat Başdoğan, Propaganda KKK.lığı Yayınları, Ankara 1960, s. 5.

² Başdoğan, a.g.e.; s. 6; Selahattin Ertürk, Propaganda ve Beşinci Kolun II. Dünya Harbinde Oynadığı Roller, Gnkur. Basımevi, Ankara 1951, s. 5.

bir grubun, diğer grupların davranışlarını herhangi bir durumda propagandacının arzuladığı şekilde reaksiyon göstermesini sağlamak amacıyla her çeşit haberleşme aracını kullanarak kontrol altına almaya veya değiştirmeye bilerek teşebbüs etmesidir.³ Prof. Qualter “propaganda fikrinin kilit noktası, bilerek teşebbüs etmek sözünde yatar; propagandayı propaganda olmayandan ayıran husus budur” demektedir.⁴ Propagandanın bir ilim veya sanat olduğunu savunanlar varsa da, bir kısım araştırmacılar pozitif bir ilim olmaktan ziyade bir teknik olarak kabul etmektedirler. Bunlara göre propaganda hem psikolojik, hem de sosyolojik olaylara dayanan bir tekniktir.⁵

Propaganda “Siyasi” ve “Askeri” olmak üzere genel olarak ikiye ayrılır. Bizi burada ilgilendiren “Siyasi Propaganda” değil, “Askeri Propaganda”dır”. Bu propaganda yöneltildiği alan bakımından şu kısımlara ayrılır :

1. İdarî Propaganda : Savaş alanı çevresindeki düşman köy ve şehirleri halkına yöneltilir.

2. Stratejik Propaganda : Savaş hatlarının çok gerisinde memleket içine ve halka yöneltilir; tesiri geniştir.

3. Taktik Propaganda : Savaş alanındaki halk ve askeri birliklere yöneltilir.⁶ İşte bizim üzerinde duracağımız propaganda şekli de budur. Ülkelerin, istihbarat örgütlerinin güçlü ve teşkilâtli olmalarına paralel olarak orduların istihbarat birimlerinin de iyi çalıştıklarını söyleyebiliriz. İstihbarat birimleri ne kadar düzenli ve güçlü ise, propaganda faaliyetleri de buna paralel olarak iyi ve sonuç alıcı olmaktadır. Osmanlılarda 1900'lere gelinceye kadar özellikle ordu istihbarat işlerinin Avrupa standartlarında olmadığını görüyoruz. Balkan Harbi'nin sonuna kadar Silahlı Kuvvetler de geniş bir istihbarat yapan teşkilât mevcut değildi. Balkan Harbi'nin acı sonuçlarından sonra çok zayıf bir teşkilât kurulmuştu. Orduda en büyük birim Genelkurmay İstihbarat Şubesi idi.⁷ Ayrıca Almanlardan esinlenerek Enver Paşa'nın kurduğu Teşkilât-ı Mahsusa adlı örgüt de, kendi çapında oldukça önemli işler başarmıştır.

³ Terence H. Qualter, Propaganda ve Psikolojik Harp, Özel Harp Dairesi Yayınları, s. 26.

⁴ a.g.e.; s. 27.

⁵ Yakın, a.g.e.; s. 196.

⁶ Yakın, a.g.e.; s. 196, Başdoğan; a.g.e. s. 15-19; Psikolojik Harekât Doktrini, KKK. St 33-1 Seri Numaralı Talimnâme; s. 203.

⁷ TSK. Tarihi 3'ncü Cilt 6'ncı Kısım 1'nci Kitap (1908-1920) Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1971, s. 380-381.

Siyasi propaganda ve cephe gerisi (Stratejik ve İdârî) propaganda ve sonuçları ile ilgili birçok kitap ve broşüre rastlamak mümkündür. Arşivlerde olsun telif eserlerde olsun, propaganda konusu ile ilgili birçok örneğe rastlanmasına rağmen; cepheyi (Taktik Propaganda) ilgilendiren propaganda ile ilgili bilgi ve belgelere daha az rastlanmaktadır. Gerek cephe gerisi, gerekse cephede yapılan propaganda örneklerine yaygın ve esaslı bir şekilde 1900'lü yıllarda, özellikle de I. Dünya Harbi sırasında ve sonrasında rastlamaktayız.

A. MÜTTEFİKLERİN PROPAGANDASI

Çanakkale Muharebeleri'nde kullanılan taktik propaganda yöntemleri ile ilgili belgelere ATASE Başkanlığı Arşivi'nde yaptığımız çalışmalar sırasında rastladık. Propagandanın çok çeşitli vasıta ve yöntemlerle yapıldığını biliyoruz. Çanakkale Muharebeleri'nde gerek müttefikler ve gerekse Osmanlılar propagandalarında daha çok broşürler, beyannameler mektup şeklinde beyannameler kullanmışlardır. Müttefikler Türklere nazaran daha çok teknik imkânlarla sahip olmalarına rağmen broşür, beyanname, mektup şeklindeki propaganda vasıtalarını kullanmışlardır. Zira propaganda vasıtasını seçerken hedefimizin imkânlarını da gözönünde bulundurmamız durumundayız. Yani radyosu olmayan düşmana, radyo aracılığı ile propagandaya kalkışmak anlamsızdır. Uçaklar ve balonlar aracılığı ile her iki tarafta birbirlerinin bölgelerine ve özellikle siperlere bol miktarda propaganda beyanname ve broşürleri atmışlardır. Müttefikler silahlı çatışmaya giderek başarı kazanmaya çalışırken, cephede de Türk askerine karşı psikolojik savaşa devam etmişlerdir. Propagandadan olabildiğince faydalanmaya çalışmışlardır.

Taktik propagandada genel hedef cephedeki askerin savunma ve taarruz gücünü zayıflatmak, sonuç itibarıyla muharebe azim ve gücünü kurarak savaştan vazgeçirmeye çalışmaktır. Yani bir bakıma kaleyi içten fethetmektir. Çoğu zaman anlık gevşeme, panik ve duraklamalardan istifade edecek düşmanı yenmek hedefleridir.⁸

Taktik propagandanın hedeflerinden biri askerin içinde bulunduğu istismara müsait maddi ve psikolojik durumlarıdır. Askerin giyimi, kuşanı, yiyecek ve içecekleri kısaca imkânsızlıkları hatırlatılarak morallerinin bozulması sağlanmaya çalışılır. Bunu yaparken de düşman tarafına esir düşenlere yapılan iyi muamele, onlara sunulan imkânlar anlatılır. Çoğu

⁸ Psikolojik Harekât Doktrini, KKK. ST33-1, s. 103.

zaman fotoğraflarla da desteklenen bu broşür ve beyannamelerin imkân-sızlıklar içinde yüzen karşı taraf askerleri üzerinde olumsuz tesirler yapacağı muhakkaktır.⁹

Esirlere çok iyi muamele yapıldığı, çok rahat oldukları anlatılarak böylece askerin düşman tarafına geçmeleri temine çalışılır. Çanakkale Muharebeleri sırasında 5. Türk Ordusu bölgesine Türkçe ve Almanca yazılmış olarak atılan beyannamelerde bunları çok açık bir şekilde görüyoruz. 28 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadası'nda 3. Kolordu bölgesine ve 5 Haziranda da Şimal Grubu Komutanlığı'na bağlı 57. Alay siperlerine atılan beyannamelerde bu konular işlenerek şöyle denilmektedir. "Ey Türk Kardeşlerimiz! İngilizlerin aldıkları esirlere kötü muamele ettikleri ve hatta kestikleri hakkında çıkarılan rivayetler Almanların yalanlarıdır. Esir düştükleri zamanda aç, çıplak, perişan olan Osmanlı askerlerine İngiliz Hükümeti tarafından fevkalâde iyi bakılmıştır. Mezkûr yalanlara kulak vermeyip esir düşmüş arkadaşlarınızın refahına sizde iştirak ediniz."¹⁰ 9 Mayıs 1915'te Süleyman Bey Çiftliği civarında Cenub Grubu Komutanlığı bölgesinde bulunan bir beyannamede de İngilizlerin insancılığı ve yardımseverliği dile getirilerek şöyle denilmektedir: "... esir alınan zabitan ile ırkdaşlarınız kendilerine gösterilen hüsn-ü muameleyi takdir ile hergün teşekkür etmektedirler. İngiliz askerlerine verilen tedavi, yaralanan Türklere dahi tarafımızdan veriliyor."¹¹ 20 Temmuz 1915 yılında Şimâl (Kuzey) Grubu Komutanlığı bölgesinde 24 nolu sipere atılan bir mektupta da şöyle denilmektedir: "Türk Efendi! Orada nasıl bir vakit geçeriyorsunuz? Bizim burada geçirdiğimiz güzel vaktin yarısı kadar olsun güzel bir vakit geçirmediğinizi iddia ederim. Bizim tarafımıza geçip oturmak istediğinizi iddia ederim., Bizimle beraber olan birçok arkadaşlarımız, onlar da burada bulunmayı isterlerdi diyorlar."¹²

Müttefikler, Osmanlı esirleri ağızından mübalağalı bir şekilde çok rahat, huzurlu, iyi bir hayat yaşadıklarını anlatan mektuplarla da propagandalarına devam etmişlerdir. 27 Mayıs 1915 tarihinde Şimal Grubu bölgesine atılan bir beyanname buna en güzel örnektir. Siperlerdeki Türk askerine hitaben bu mektupta şöyle yazılmaktadır. "Sevgili arkadaşlar! Kardeşler bildiğiniz gibi biz arkadaşlarınız, yalancı Almanların hatırı için olan

⁹ Başdoğan, a.g.e.; s. 21.

¹⁰ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 1, 1-1, 1-2; 9,9, 9-1, 9-2.

¹¹ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 3-2.

¹² ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 14, 14-1.

bu muharebe muhitinden kurtulup, İngilizlerin eline geçmiş bulunuyoruz.. İngilizler bizi iyice yedirip, temiz su verdikten maada tütün ve her istediğimizi dahi veriyorlar. Buraya geldiğimizde yaralı olanlarımızı devlet hekimlerine tedavi ettirdiler. Hatta çalıştırdıkları neferlere dahi emeklerine mukabil ücret veriliyor”¹³.

Taktik propaganda da göze hitap ta ihmal edilmemektedir. Karikatür, fotoğraf gibi unsurlarda çok sık olarak kullanılmaktadır. Gelibolu Yarımadası'ndaki Türk siperlerine atılan beyannamelerde Nil Nehri kenarındaki bir esir kampındaki hayat çok tatlı bir şekilde tasvir edilmiş, pembe bir tablo çizilmiştir. Beyannamelere neşeli, hayatından memnun, saz çalıp âlem yapan, sigara içen, kahkahalarla gelen birbiriyle sarmaş dolaş, çiçekler, güller arasındaki sofralarda yemek yiyen ve isimleri, bağlı oldukları birlikleri yazılı askerleri gösteren fotoğraflar basılarak Türk tarafına atılmıştır. Bu beyanname ve fotoğraflarla adeta bir esir cenneti tablosu çizilmiştir. 28 Temmuz 1915'te Kumkale bölgesine atılan bir beyanname yukarıda anlatılan tabloyu desteklemektedir. Bu beyanname de şöyle denilmektedir: “Osmanlı esirleri Nil kenarında gayet muntazam bir bahçede ikâmet ediyorlar. Herbiri için ayrı ayrı yataklar tahsis edilmiştir. Herkese çeşit çeşit tabaklarla yemekler verilmekte olduğu gibi hergün sigara, salam vesair dağıtılmaktadır... Üserây-ı merkume, millî âdetleri bulunan saz ve sâzendeler tedariki ile zamanı hoş geçirmeleri için eğitilmektedirler. Mısırlı dostları tarafından sazlar vesair oyuncaklar hediye edilmiştir. Esirleri ziyarete müsaade edilmektedir. Esir zabitan için ayrı ayrı daireler tahsis edilmiş, karyola, battaniye, çarşaf, sandalye, kanape ve masalar verilmiştir. Yiyecek ve içeceklerine itina edilmekte olup, bunlar özel işçiler tarafından hazırlanmaktadır. Üseraya yevmiye 4, 4,5 şilin verilmektedir. İkâmet eyledikleri bahçe içerisinde açtırılan hususi dükkânda her nevi meyve ve tatlılar vesaire, ehven (uygun-ucuz) fiyatla sattırılmaktadır. Üseray-ı zabitan ve neferler ile muhafazalarına memur olanlar arasında fevkâlade muhabbet ve samimiyet mevcuttur.”¹⁴

Cephede propaganda yapılırken işlenen konulardan biri de düşman ile müttefikleri arasında şüphe, fesat tohumları ekilmesi ve düşmanın ken-

¹³ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 6-1, 6-3. Osmanlılara bu beyannameyi gönderenlerin isimleri şöyledir : Yzb. Mehmed Ali, Jandarma Çavuşu Abdullah Hüseyin, Onbaşı Abdullah Hüseyin, Nefer Hüseyin Ali (14. Alay), Hasan Mustafa (27. Alay), Ali Rıza (33. Alay), Osman (57. Alay), Mehmet Oğlu Hasan (72. Alay), Bu isimlere bakıldığında bazılarının uydurma olduğu hissi uyanmaktadır.

di müttefiklerinin veya tarafsız ülkelerin toprakları üzerinde şüpheli emeller beslediği fikridir.¹⁵

Müşterek olarak cephede çarpılıyorsa, başarısızlıklardan faydalanılarak müttefiklerin arasının açılmasına büyük gayret gösterilir. Çanakkale'de İngilizler, Osmanlı askerleri ile Almanların arasını açmaya ve Alman komuta heyetine karşı kin ve nefret aşılama çalışmışlardır. 30 Nisan 1915'te 15. kolordu bölgesine atılan bir bildiri Türk askerinin gururu okşanarak, sinsice fesat tohumlarının ekilmeye çalışıldığını görüyoruz. Beyannamede şöyle denilmektedir: "Osmanlı askerleri, Alman kumandanlarının ittihaz eylemiş oldukları yanlış askeri tedbirlerden ve idarecilikten dolayı İngiliz askerlerinin tecavüzatına mukavemet edemeyerek 25 km. çekilmeye mecbur olmuşlardır."¹⁶ 9 Mayıs 1915 tarihli bir başka beyannamede de Türkler övülmekte ve "...şecaat ve cesaretiniz cihanın malûmudur. Ne için sırf Almanya'nın menfaati hususiyesi için icra olunan muharebenin müddetini, beyhude temdid (uzatmak) ediyorsunuz?..."¹⁷ denilmektedir. Hatta bazı beyannamelerde İngilizler muharebe etmekten çok üzülüyormuş gibi bir tavır takınmakta ve gelişlerinin maksadını, Türkleri çok sevdiklerinden dolayı Almanların tasallutundan kurtarmak şeklinde propaganda ediyorlar. 9 Mayıs 1915 tarihli beyannamede bu konu işlenmekte ve şöyle denilmektedir. "... Sizinle muharebe etmeye mecbur olmaktan dolayı (İngiliz askerleri) pek ziyade teessüf ediyorlar. Mamafih İngiltere Devleti kendisini erbab-ı siyasetinizin sizi ellerine teslim etmiş oldukları Almanlar'ın tasallutundan kurtarmak için halihazırda icra olunan harbi ittihaza mecbur oldu..."¹⁸ Müttefikler propagandalarında esir Türklerin ağzından yazılmış mektuplardan da istifade ederek, cephedeki askerin pişmanlık duygularını körükleyerek savaştan vazgeçirmeye çalışmaktadırlar. Türklerin ağzından yazılan bir mektupta, Türk askerinin va-

¹⁴ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 19, 19-1, 19-3.

¹⁵ Terence H. Qualter, Propaganda ve Psikolojik Harp, Özel Harp Dairesi Yayınları, s. 102, Hans Rudolf Schmid (Çev. Kur. Yzb. Şefik Gürgân), Harp Propagandası ve Propaganda Harbi, Ankara 1949, s. 18.

¹⁶ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 2, 2-2.

¹⁷ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 3, 3-2. Aynı beyannameler 27 Mayıs 1915'te Yenişehir siperlerinde, İstihkâm bölüğü erleri tarafından da bulunmuştur. 15. Kolordu bölgesinde bulunan belgelerle ilgili olarak Başkomutanlığa da bilgi verilmiştir. (ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 5, 5-1 5-2) 23 Temmuz 1915'te Maydos'ta teneke bir kutu içinde bulunan beyannamede de benzeri konular işlenmektedir ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 27, F. 18-2, 18-3).

¹⁸ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 3, 3-2.

tanı için mücadeleye geldiğini ancak "... bu muharebede, devlet-i aliyemiz menfaati için olmayıp, sırf Almanların menfaat ve faidesi için olduğundan muharebeden çekilip beyhude kanınızı Almanların hatırı için dökmeyesiniz..."¹⁹ denilmektedir. Böylece Almanlarla ilişkileri pek de sıcak olmayan Türk askerini, esir düşmüş silah arkadaşları aracılığı ile Alman komutanlarla anlaşmazlığa düşürmek ve muharebeden vazgeçirmek istemişlerdir. Aynı şekilde 5 Haziran 1915 tarihli ve 57. Alay siperlerine atılan uzun bir beyannamede de Türk askerinin duygularına hitap edilerek şöyle denilmektedir: "Milletinizi tehlikeye ilka ile çoluk çocuk sahibi bu kadar dindeşlarınızın lüzumsuzca feda olmasına sebep olan şu Almanların ve hem fikirlerinin entrikalarına niçin kurban oluyorsunuz?"²⁰

İngilizler güya Türk esirleri tarafından yazılmış beyannamelerin dışında, Hintli ve Mısırlı Müslümanların düşüncelerini ihtiva eden beyannamelerle de Türk askerine propagandalarına devam etmişlerdir. Türklerle Almanların arasını açmak için, müttefik olmasına rağmen Almanların Türk ülkesini işgal etmek gibi gizli emeller taşıdığını anlatan beyannameleri uçaklarla 11 Haziran 1915'te Çanakkale'de Asya Grubu bölgesine atmışlardır. Burada Türk askerlerine şöyle hitap edilmektedir: "... biz Müslümanlar pekiyi biliriz ki Almanlar hilekâr bir millettir. Tarih bile bunların böyle olduğuna şahittir. Bu halde Almanlar sizi aldatıyor ve memleketinizi mahvediyorlar. Bundan başka bunların fikri, yer ve yurdunuzu zaptetmek ve Almanlarla doldurmaktır... Emin olunuz ki bütün dindaşlarınız, Almanlar tarafından aldatıldığınıza canları acıyor ve gece gündüz Almanların elinden ve hilelerinden kurtulmanıza yürekten dua ediyorlar..."²¹ Türklerin vatan ve millet duygularına hitap ederek onların Almanlarla bağlarını koparmaya çalışırken, Almanya'nın Avrupa'daki Türk topraklarının elden çıkışına karşı olan tavır ve diğer Avrupalı bazı ülkelerin toprak bütünlüğüne karşı davranışları hatırlatılarak, Almanların yayılmacı ve güvenilir olmayan bir müttefik olduğu fikri pekiştirilmek istenmektedir. Bu maksatla yukarıda adigeçen beynamede şöyle yazılıdır

¹⁹ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 2, F. 6-1, 6-3.

²⁰ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 9-2, 5. Ordu Komutanı Alman Liman Von Sanders hatıralarında Türk ve Alman subayları arasında çekişme olduğu haberi tamamen uydurmadır. Bu haberi sızdıran İstanbul'daki gizli kaynak bir anlaşmazlık çıkarmaya uğraşmakta ve fakat burtu başaramamaktadır. Türk ve Alman subayları arasındaki ilişkiler, düşünülebilecek en iyi şekildedir. Her iki tarafta cesur Osmanlı ordusunun başarısından iftihar duymaktadır." denilmektedir. Liman Von Sanders, "Türkiye'de 5 yıl," Burçak Yayın-evi, İstanbul 1968, s. 118-119 Çev. M. Şevki Yarman).

²¹ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 11, 11-3, 11-6, 11-7.

: “Şimdiye kadar Almanların size ne faydası dokundu. Sizin Bosna - Hersek vilayeti(niz) Avusturya - Macaristan tarafından elinizden alınmadı mı? Ve buna karşı Almanya'nın size hiçbir yardımı oldu mu? Bilakis bunların gitmesine elinden geldiği kadar yardım etti... Alman, vermiş olduğu sözü ve imza etmiş olduğu kağıtları (andlaşmaları) ayak altına aldı.. Belçika'yı kan içine sokan Almanlar, memâlik-i Osmanîye'yi de mahvetmekten hiç utanmayacaklardır... Ey Türk kardeşlerimiz! O Almanlar ki doymak nedir bilmezler. Almanlar memleketinizi işgal edecek olurlarsa, memleketinizin bütün mahsulâtını ne suretle yutacaklarını çok sürmez görececek ve anlayacaksınız... O zaman ne hürriyetiniz kalacak, ne ehemmiyetiniz olacaktır..”²²

Cephede savaşılanlara yapılan propaganda da bazı duygulara da hitap edilir. Uzun zaman savaş meydanlarında bulunan askerlerin çoluk çocuklarını hatırlatarak onların hasret duygularını tahrik etmek taktik propagandanın hedeflerinden bir diğeridir.²³ Harplerin en büyük unsuru olan insanın da birtakım üstünlükleri ve zaaflarının bulunacağı şüphesizdir. Uzun yıllar cepheden cepheye koşmuş, sıra, aile ve çoluk çocuğundan ayrı kalmış, onları özlemiş Türk askerinin duygularını dikkatlerden uzak tutmamalıdır. Bu şartlardaki bir insanın psikolojisi iyi tahlil edilirse, onları istismar etmek ve etkilemek, savunma ve direnme gücünü gevşetmek, hatta yok etmek mümkündür. Nitekim müttefiklerde bu konuya eğilmişler ve propagandalarında bu noktayı da ihmal etmemişlerdir. 9 Mayıs 1915'te Cenev (Güney) Grubu Komutanlığı bölgesinde bulunan bir beyannamede bu konuya değinilmekte ve şöyle denilmektedir : “Artık muharebeye devam etmekten imtina ederek, silahlarınızı teslim ederseniz, kendi eşlerinizi, çocuklarınıza avdet etmeye muktedir olursunuz. Ve biz dahi vatanımıza avdet ederiz.”²⁴ İnsanın en hassas olduğu hususlardan biri de eş ve çocuklarına karşı beslediği duygulardır. Onlarla birlikte geçirilen rahat günler cephede hatırlatıldığı zaman askerinin hangi karışık duygulara ve hayallere kapılacağını kestirmek gerçekten zordur. Bunu gözönüne alan İngilizler Çanakkale'de Türk askerine yönelik propaganda beyannamelerinde bu konuyu işlemişlerdir. 2 Haziran 1915'te 19. Tümen'e bağlı 57. Alay siperlerine atılan bir beyannamede şöyle denilmektedir : “Ey asker! uyanınız! Bize iltica edecek her Osmanlı eri için ağuşumuz açıktır. İstirahatiniz temin, hayatınız tahlis edilecek bir Evlâd-ü iyâlinize bir an evvel kavuşmak

²² a.g.b. aynı yerler.

²³ Başdoğan, a.g.e.; s. 19, 21.

²⁴ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 3, 3-2.

için bundan gayri hiçbir çare yoktur.”²⁵ 11 Haziran 1915 tarihli başka bir beyanname de aynı konu işlenmekte ve “...çoluk çocuğunuz ve aileniz ile rahat yaşıyor ve tarlalarınızda çalışıyordunuz..” “Balkan Muharebelerinin felâketlerinden kurtulduğunuzda pek âlâ aileleriniz arasında bahtiyar ve mesud oturuyor tarlalarınızı ekiyordunuz. Size ne oldu ki Alman kavminin güzel gözleri için ilân-ı harp ettiniz?”²⁶

Ülkenin iç meseleleri de zaman zaman düşman tarafından cephede bozgunculuk aracı olarak kullanılmaktadır.²⁷ Çanakkale muharebeleri sırasında iç politikadaki partizanlıklarla, siyâsi kavgaların propaganda malzemesi olarak kullanıldığını görüyoruz. Bilhassa komuta kademesindekilerin, siyasî görüşleri gözönüne alınarak iktidardaki İttihat Terakki'ye muhalif Hürriyet ve İtilâf Partisi'ne mensup subayların hoşuna gidecek ve ittihatçı subaylarla aralarını açacak şekilde propaganda yapılmaktadır. 2 Haziran 1915'te, 19. Tümen cephesinde 57. Alay siperlerine atılan bir beyanname de mevcut hükümetin politikası eleştirilmekte ve yanlış politikalar sonucu girilen bu savaş sonunda “...bir muvaffakiyet ihtimali, bir zafer ışığı görüyor musunuz?”²⁸ diye sorulmaktadır. Böylece savaşçılara gereksiz bir muharebede bu kadar direnmelerinin lüzumsuzluğu ima edilerek, gevşemelerine sebep olunmak istenmektedir. Yine iktidardaki İttihat ve Terakkiye bilhassa hücum edilmekte ve 11 Haziran tarihli Asya Grubu Komutanlığı bölgesine atılan bir beyanname şöyle denilmektedir: “Biz pek iyi tahkik ettik ki Genç Türkler Alman parasının tesiriyle sizi aldatmışlardır. İşte biz size hakikati anlattık, tahminimizi de söyledik. Ümit ederiz ki, muazzam Britanya Hükümeti'yle muharebeden vazgeçer, silahlarınızı teslim edersiniz. Memleketin selâmeti için yegâne çare budur.”²⁹

Askerin moralini bozmak için Osmanlı ülkesinin genel durumu ve diğer cephelerdeki başarısızlıklardan da faydalanılmıştır. Çanakkale Cephesinin dışındaki cephelerle ilgili olarak gerçek veya gerçek olmayan yenilgi, bozgun v.s. gibi haberlerle askerinin mukavemetinin kırılması istenmiştir. 27 Mayıs 1915'te Yenişehir siperlerine müttefik uçaklarından atılan bir beyanname de bu konu işlenmekte ve şöyle denilmektedir: “Van vilayeti şarkında Dilman ve Koçka Geçitleri arasında Halil Bey'in taht-ı kumandasında hareket eden ve 18000 askerden mürekkep olan ve üç gün devam eden

²⁵ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 9-1.

²⁶ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 11, 11-3, 11-7.

²⁷ Hans Rudolf Schmid, a.g.e.; s. 18.

²⁸ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 9-2.

²⁹ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 11, 11-7.

muharebe neticesinde birlik kâmilten mağlup olmuştur. Asâkir-i Osmaniye 3500 şehit vererek çekilmeye devam ediyor.”³⁰ Görüldüğü gibi çizilen tablo çok kötü ve karamsardır.

Yine ülkelerin etnik ve sosyal grupları da düşman propagandasının hedeflerindedir.³¹ Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da Kürtler olduğu ve bunların ayrı bir etnik grup olduğu fikri, harpten önce de, harp sırasında da mütteliklerce işlenmiştir. Zaman zaman ajanları vasıtasıyla büyük paralar sarfederek, Osmanlı yönetimi ile tebasının arasını açmak için çok uğraşmışlar, fesat tohumları saçmakta da oldukça başarılı olmuşlardır. Çanakkale’de, Kürtlerle ilgili Londra’da yayınlanan gazetelerdeki bazı haberleri, beyanname şekline getirerek kullanmışlardır. Türk ordusu içinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu kökenli subay, astsubay ve erlerin varlığı gözönüne alınarak onların milliyetçilik duygularına hitap edilmiştir. Böylece harpte çok önemli olan emir-komuta zincirinin bozulmasını, dolayısıyla düşman karşısında bozgunu hedeflemişlerdir. 29 Temmuz 1915’te Kuzey (Şimal) Grubu Komutanlığı bölgesine atılan Türkçe bir propaganda bildirisinde bu konuya değinilmekte ve şöyle denilmektedir: “... Kürtler hükümet-i hazıra aleyhine isyan ile Muş, Harput vilâyet merkezlerini işgâl etmişler ve Abdurrıza Bedirhan Hazretleri vâli nâsb ve tayin edilmiştir.”³²

Burada propaganda da yalan unsurlar kullanıldığını görüyoruz. Aşiretleri gelenlerinden olan ve Abdurrıza diye yazılan kimse Bedirhanlı aşiretinden Abdürrezzaktır. Görüldüğü gibi adını bile yanlış yazdıkları kişinin, bildirinin atıldığı sırada bir isyan teşebbüsü olmadığı gibi, Kürtlerin bu tarihte Muş ve Harput (Elazığ) vilayetlerini işgalleri de söz konusu değildir. 1913’te Abdürrezzak Rusların tesiriyle isyan teşebbüsünde bulunmuşsa da bu teşebbüs sonuçsuz kalmıştır. Ama propaganda beyannâmesinde haberin doğruluğundan çok, askerler arasında doğuracağı tesirler ve sonuçlar ön planda tutulmuştur.

Osmanlılar bilindiği gibi I. Dünya Harbi sıralarında “cihad-ı mukaddes” ilân etmişlerdi.³³ Bununla İngilizlerin sömürgesi durumunda olan İs-

³⁰ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 5, 5-3. Halil Bey (Enver Rıza’nın amcası) 1 Mayıs’ta Dilman’da - Ruslar’a yenilmiş, Van yakınlarında büyük kayıplar vererek, 20 Haziran’da Bitlis’e varmıştır. (Yusuf Hikmet Bayur, Türk İnkılâp Tarihi, III. Cilt, 3. Kısım, Ankara 1938, s. 4-5; Ali İhsan Sâbis, Harp Hatıralarım, II. cilt, Ankara 1951, s. 205.)

³¹ Hans Rudolf Schmid, a.g.e.; s. 18.

³² ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 20, 20-2.

³³ Hamza Eroğlu, Türk İnkılâp Tarihi, Ankara 1982, s. 75-79; Haluk Ülman, I. Dünya Savaşına Giden Yol (ve Savaş), Ankara 1973, s. 224; T.S.K. Tarihi, III. cilt, 6. Kısım, 1. Kitap, Gnkur. Harp Tarihi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1971, s. 385.

lâm ahaliyi, onlara karşı tahrik etmek, cepheyi İngilizlerin aleyhine genişleterek, arkadan vurabilmek, özellikle Ortadoğu'da ilerlemelerini durdurmak, Hindistan ve diğer sömürgelerden gelecek asker ve maddî yardım engellenmek istenmişti. Türkler ve Almanlar bu maksatla Afganistan, İran ve Hint Müslümanları arasında geniş faaliyetlerde bulunmuşlardır. Osmanlı Teşkilât-ı Mahsusa'sı buralarda Çerkez Ethem'i görevlendirmiştir. Zaman içerisinde yeterli olmasa da bazı müspet sonuçlar elde edilmişti. İngilizler çağrının doğurabileceği kötü sonuçların bilincindeydiler. Zaten en çok çekindikleri olaylardan biri de Enver Paşa'nın Almanlar'la birlikte hazırlayıp ilân ettiği bu cihattı.³⁴

Çağrının sadece İngiliz sömürgelerinde değil, cephelere sevk edilen Türk askerinin kuvve-i maneviyesini de artıracığı şüphesizdir. İngilizler sömürgelerinde cihad-ı mukaddese karşı tedbirler alırken, aynı zamanda cephelerde savaşan Türk askerinin mukaddes çağrıya olan inanç ve güvenini sarsmak için kafasında şüpheler doğuracak teşebbüslerde de bulunmuşlardır. Öyle ki, ilân edilen "Cihad-ı mukaddesin" yanlışlığını izah eden beyannameler sanki birer karşı fetva gibidirler. Hintli ve Mısırlı Müslümanlar tarafından yazılmış gibi siperlere atılan bildiriler de dinî izahatlar yapılmakta cihat nedir, ne değildir uzun uzun açıklamalar yapılmaktadır. 11 Haziran 1915'te Asya Grubu Komutanlığı bölgesinde bulunan bir bildiriye, "... yabancı hatırı ve menfaati için harb-i din etmek istiyorsunuz. Bu muharebe mukaddes yani cihat değildir. Teessüf olunur ki İslâm karındaşlar birbirini Alman İmparatoru'nun uğruna öldürüyorlar"³⁵ denilmektedir. Bir başka bildiriye de cihad ile ilgili dinî açıklamalar yapılmakta ve şöyle denilmektedir: "Cihad-ı mukaddes ancak şeriat-ı garraya ve haremın mahremine taarruz ve tecavüz edilmesine karşı ilân edilir. Şeriat-ı garranın hiçbir suretle tecavüz edilmediği bir sebeple cihad-ı mukaddes ilân edilmez. Almanların zafer ve galibiyetleri için ilân edilecek bir harp hiçbir suretle mukaddes olamaz. Almanya İmparatoru memnun olsun diye İslâm'ın İslâm'ı kesmesi nasıl tecviz edilebilir. Mekke-i Mükerrreme ve Medine-i Münevvere'deki ihvanlarınız Müslüman ile Müslümanın kanının akıtıldığı böyle bir harbe dahil olduğunuzdan dolayı size darlıyor ve isyan ediyorlar. Bu kadar büyük bir günaha girmeniz sizin için ayıptır."³⁶

³⁴ Hasan Köni, Birinci Dünya Savaşı Öncesi İstihbarat ve Günümüze Etkileri, Dördüncü Askeri Tarih Semineri (Bildiriler), Ankara 1980 s. 287.

³⁵ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 11-11-3.

³⁶ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 11,11-7.

Osmanlı asker ve subaylarının morallerini bozmak için, müttefikleri Alman ve Avusturyalıların zor durumda oldukları işlenen diğer bir konudur. Zira Türkler Almanya'ya güvenerek harbe girmişti. Almanya ve taraftarlarının aleyhine komşularının harp ilân ettiği bildirilerde yazılmaktadır. Bunu yaparken de yalana bile başvurmaktan çekinmemişlerdir. 2 Haziran 1915 tarihli ve 57. Alay bölgesine atılan bir mektupta şöyle denilmektedir. "Romanya ve Bulgaristan, Avusturya aleyhine ilân-ı harb etmiştir. İyilik onların üzerine olsun."³⁷

Yine Almanya ve müttefiklerinin dünyada yalnızlığa itildiklerini anlatan 2 Haziran 1915 tarihinde 57. Alay bölgesine atılan bir başka bildiri de şunlar yazılıdır: "Almanlar tarafından sarfolunan bunca himemata rağmen hiçbir surette ifal edilemeyen İtalyanlar dahi bize el uzatarak Almanya'ya ve (bittabi müttefiki bulunduğumuz size de) harb ilânı ile Almanya'nın diğer alet-i mekâsıdını teşkil eden Avusturyalıları azim bir mağlubiyete giriftar eylemişlerdir."³⁸

İngilizler Osmanlıların cihad-ı mukaddes ilân ederek kendileri ile savaşmalarının gereksiz ve haksız bir davranış olduğunu propaganda etmektedirler. İngilizlerin Müslümanlar tarafından uğruna ölünebilecek kadar sevilen ve Müslümanların koruyucusu olan bir devlet olduğu 2 Haziran 1915'te 57. Alay bölgesine atılan bir bildiri de şöyle anlatılmaktadır: "...İngiltere Devleti'nin himayeperane ve idare-i ihranesi sayesinde bugün milyonlarca ehl-i islâm asûdane bir ömür geçirmekte ve bunlardan binlerce dilâveran, bize karşı besledikleri şükran ve ubudiyeti ispat için gönüllü olarak sancağımız altına girerek bizimle beraber muhaliflerimize karşı cäsiperane harb etmektedirler."³⁹ İngiltere, Müslümanların koruyucusu bir devlet olduklarını sadece kendilerinin değil, Hintli ve Mısırlı Müslümanlarında kabul ettiklerini anlatan bildirilerle yukarıda bahsettiğimiz fikirlerini destekleme yoluna gitmiştir. Çok içten ve duygulu bir şekilde İngiltere'yi öven ve bu beyannamelerle Çanakkale'de siperlerdeki Müslüman Türk askerlerini etkilemek istemişlerdir. Bu maksatla 11 Haziran 1915 te Asya

³⁷ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 8,8-2, 2 Haziran tarihli beyannamede atıldığında Bulgarlar henüz bir tarafta yer almamışlardı. Bu tarihten yaklaşık iki, ikibuçuk ay sonra yani eylülde iddia edildiğinin aksine Almanya'ya saldırmamış, Almanya'nın müttefiki merkezi devletler yanında yer almıştı. (Sanders, a.g.e.; s. 119), Romanya ise savaşa 1916 yılı 28 Ağustos'unda katılmıştır. Eroğlu, a.g.e.; s. 75; Fahir Armaoğlu, 20. yüzyıl Siyasi Tarihi, Ankara 1984, s. 124.

³⁸ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 9, 9-2.

³⁹ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 9 9-2.

Grubu Komutanlığı bölgesine atılan Arapça ve Türkçe beyannamelerde şöyle denilmektedir. “Ey bizim gazi ve sevgili Türk kardeşlerimiz! Mısır ve Hindistan’daki İslâm kardeşlerinizin sözünü ve sesini işitiniz. Mısır’da İngiltere’nin taht-ı idaresinde bulunan Müslümanlarla rahat ve saadettedirler... Hindistan şehzadeleri, üserası, umum ahalişi alem-i İslâmın sahih dostu olan İngiltere uğruna canlarını dahi esir gibi kullanacaktır..Ulu dinimizin evlâtları muazzez Türk kardeşlerimiz, milyonlarca Müslüman namaz ve niyazlarında cenab-ı hakka tazarru ederler ki üzerlerinden İngiliz Hükümeti lütfunu eksik etmesin. Ezan ve Kur’an-ı Kerim, İngiltere’nin himayesinde ki bilâd-ı İslamiyede okunuyor. Görmüyor musunuz ki Hindin ümerası, vüzerası, zabitanı, memurîni ve bütün ahalişi İslâmların hakiki dostu olan ve İslâmlara ilticagâh olan İngiltere’ye yardım uğrunda mallarını harcıyor, kanlarını akıtıyorlar... Almanlar tarafından aldatıldığını ve bütün Müslümanların en eski ve en namuslu dostu olan Büyük Britanya’ya karşı muharebeye sevk edildiğini görmek bizi mahsun ediyor. Onun içindir ki bu kardeşleriniz düşmanlarımızın fena desiseleri neticesinden sizleri saklanmasını ve uykudan uyanmanızı cenâb-ı haktan dua ve niyaz ediyorlar.”⁴⁰

B. KARŞI PROPAGANDA

Daha önce de belirttiğimiz gibi Osmanlı ordusunda kuvvetli bir istihbarat teşkilâtı kurulamamıştı. Avrupa ile özellikle Almanlarla temastan sonra ve Balkan Harbi yenilgisinde istihbarata önem verilmişti. Enver Paşa’nın kurdurduğu Teşkilât-ı Mahsusa kısmî de olsa birtakım işler başarmıştı. Ancak müttefiklerin o dönemde her konuda olduğu gibi İstihbarat Teşkilâtı ve buna bağlı olarak propaganda konusunda da bizden çok çok ileride olduğu bir gerçektir. Bütün bu olumsuzluklara rağmen Türkler de boş durmamışlar karşı propaganda faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Konumuz Teşkilât-ı Mahsusa’nın İslâm ülkelerinde, Türkistan’da yaptığı genel propaganda olmayıp Çanakkale Muharebeleri’nde Türklerin uyguladığı karşı taktik (cephede) propagandadır. Arşivde bulabildiğimiz kadarıyla taktik propaganda örnekleri sunmaya çalışacağız.

İngilizler I. Dünya Harbinde Müslüman ülkeler halkını propaganda bombardımanına tutarak onları kandırmışlardı. Çanakkale Muharebeleri’nde savaşmak üzere sömürgelerden getirdikleri Müslüman askerler Almanlarla savaşmaya geldiklerini sanıyorlardı. Propagandaya göre Almanlar

⁴⁰ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 11, 11-3, 11-6.

Osmanlı Müslüman halifesini esir almışlardı ve Hintli askerlerde halifeyi kurtaracaklardı. İngilizler bunun dinî bir borç olduğunu telkin etmişler ve inandırmışlardı. İngilizlerin bu propagandasını sezen Türkler de karşı propaganda faaliyetine başlamışlardı. Cephede İngiliz siperlerine yönelik olarak Ezan okutmuşlardı. Ezan sesini duyan Hintli Müslümanlar irkilmış gerçeği anlamışlar ve savaş çabalarını azaltmışlardı. İngilizler bundan sonra pek Müslüman askerleri kullanmak istememişlerdi.⁴¹

Müttefiklerin propagandasından bahsederken, esirlere iyi davranıldığını, esirlerin ağızından yazılmış gibi Türk siperlerine attıkları beyannamelerden öğrenmiş idik. Müttefikler Türklere karşı bu propagandayı yaparken, kendi askerlerine Türklerin, esirlere çok kötü davrandıklarını, hatta parça parça ederek öldürdüklerini propaganda etmektedirler. İngilizlerin bu şekil propaganda yaptıklarını, esirlerden öğrenen Türk tarafı da hem bu propagandanın aslının olmadığını, hem de İngiliz askerlerinin savaşma istek ve azimlerini kırmak hatta teslim olmaya razı etmek için mukabil propagandalara başlamışlardır. 12 Mayıs 1915 yılında İngilizce 100 nüsha bastırılan beyannameler Boğaz ve Cenub Grubu Komutanlıklarına eşit şekilde paylaştırılmış ve uçaklarla İngilizler tarafına atılması uygun görülmüştür "... Ey İngiliz, Avustralyalı, Zelandalı, Fransız ve Hindliler.." diye başlayan beyannamelerde, Türklerin esirlere karşı yaptıkları muamelelerle ilgili haberleri yalanlanmakta "bizdeki üseranın rahat ve huzuru pek mükemmeldir. Onlara ettiğimiz muamele hukuk-i beynelmilele tamamen muvafık ve pek misafirperveranedir"⁴² denilmektedir. Daha önce belirttiğimiz gibi müttefikler Almanların Avrupa'da yenildikleri propagandasını yaparak Türk tarafını ümitsizliğe düşürmek istemişlerdi. Aynı şekilde Türk tarafında müttefikler tarafına attıkları bildirimlerde Avrupa'da Fransa İngiltere ve Rusya'nın feci bir şekilde yenilgiye uğradıklarını propaganda ederek şöyle demektedirler : "... Ruslar Galicya'da yeniden 100 bin esir verdi. Danzink bombardıman edilip, Varşova sükut etmek üzeredir..."⁴³ Bildirinin altında ise "Osmanlı Askerleri" imzası vardır.

14 Mayıs 1915 tarihli ve Enver Paşa imzalı bir emirde, 5. Ordu Komutanlığına İngilizce ve Fransızca 1000 adet bildirinin bastırılarak Uzedum Paşa'ya gönderildiği bildirilmektedir. Bunların uçaklarla Arıburnu ve Seddülbahir bölgelerine atılmaları, ayrıca Hind lisanıyla yazılmış beyanna-

⁴¹ T.S.K. Tarihi, III. C, 6. kısım (1908-1920), 1. kitap, Gnkur. Harp Tarihi Yayınları, Ankara, 1971, s. 385, 386.

⁴² ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 4, 4-1, 4-2.

⁴³ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 4-2.

melerin de gönderileceği ve bunların hangi tarihte atılacağını, Uzedum Paşa'nın 5. Ordu'ya bildireceği yazılıdır.⁴⁴

Başkomutanlık tarafından İngilizce ve Fransızca olarak gönderilen bildirilerde müttefiklerin metotlarına karşı hemen hemen aynı şekilde mukabele edildiğini görüyoruz. Düşmanın moralini bozmak için onların yaptıkları çıkarma harekâtıyla istihza edilmektedir. Çok büyük güç, birçok cephane sarfederek Gelibolu Yarımadası'nın içerlerine ilerlemek için "yaptığınız bütün teşebbüs ve gayretleriniz müthiş bir zayıatla akim kalmıştır"⁴⁵ denilmektedir. İngiliz donanmasına ait gemilerin Türk denizaltıları tarafından batırıldığı ve bu zayıatın telafisinin güç olduğu hatırlatılmakta ve gemilerin karadaki askerleri yalnız bırakarak emin bir yere çekildikleri dolayısıyla "artık istikbâlde onların size yardımda bulunmaları imkânsızdır"⁴⁶ denilmektedir. Böylece karaya çıkan askerlerin yalnızlığa itildikleri propagandası ile kuvve-i maneviyeleri kırılmak istenmiştir. Cepheadaki askerin en önemli ihtiyaçlarının su, yemek, cephane olduğu bir hakikattir. Türkler müttefik askerleri, ümitsizliğe düşürmek için adı geçen ihtiyaç maddelerini taşıyan gemilerin, Türk denizaltıları tarafından batırıldıklarını ve batırmaya da devam edileceklerini bildirilerde ifade etmektedirler. Dolayısıyla yiyecek ve içecek gelmeyince "açlık ve susuzluktan dolayı ölmeye mahkum kalacaksınız" dedikten ve karamsar bir tablo çizildikten sonra "hayat pahası fedâkarlığınızdan kendinizi ancak teslim ile kurtarabilirsiniz. Biz de hüsn-ü kabul ve muamele bulacağınızdan emin olabilirsiniz. Biz de yiyecek çoktur. Sizleri iyi beslemeye ve kendi memleketinizde bulunduğunuzu ihsas edecek her türlü istirahat mevcuttur. Fazla tereddüt etmeyiniz, gelin teslim olun"⁴⁷ diye de çıkış yolu gösterilmektedir.

Müttefik askerlerin birbirlerine itimatlarını sarsmak ve aralarında ayrılık tohumları ekmek için İngilizlere hücum edilmekte ve "...siz bizlere karşı, ne sizin memleketinizin selameti, ne de bizlere karşı husumetinizden dolayı harp ettiniz. Bilâkis sizler hilekâr ve dünyaya tahakkümde haris olan İngiltere'nin perales itasıyla ifal edilerek harbe sevkedildiniz."⁴⁸ denilmektedir.

Yine diğer cephelerdeki durumun kötü olduğu, Almanların ve müttefiklerinin devamlı galip geldikleri İngiliz ve müttefiklerinin durumla-

⁴⁴ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 7.

⁴⁵ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 7-4.

⁴⁶ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 7-4.

⁴⁷ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 7-4.

⁴⁸ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 7-4.

rının çok kötü olduğu şeklinde propagandaya devam edilmektedir. Alman ordularının Belçika'yı, Fransa'nın mühim yerlerini işgal ettiği, İtalya'nın İngiltere ve müttefiklerinin lehine savaşa girmesinin fazla birşey değiştirmedığı, Rus ordularının Galicya'da yenildikleri anlatıldıktan sonra "...bir vakitler bütün ümitlerinizi bina ettiğiniz Rus orduları şimdi kendiliklerinden yüzlerle, binlerle teslim oluyorlar. Onların yaptıkları gibi yapın. Şerefimiz emniyettedir."⁴⁹ denilmektedir.

Türkler, müttefikler kadar sık ve çok sayıda bildirimler atamasalar da yine bu faaliyetten geri durmamışlardır. Başkomutanlık Urduca ve Gurka dillerinde 250 adet bildiri bastırarak 5. Ordu'ya göndermiş ve Arıburnu ile Seddülbahir'de düşman tarafına atılmasını emretmiştir.⁵⁰

3 Eylül 1915 tarihli bir emirde de, Müslümanlara hitaben "Arabiyül-ibâre" bastırılan 495 adet bildirinin gönderildiği ve bunların "tayyare vesair vasıtalarla" düşman tarafına atılması emredilmektedir.⁵¹

Taktik propaganda da bilgilerin çoğu doğru olduğu gibi, yanı sıra olabilmektedir. Yalan propagandadan maksat, zaten kısa vadede panik yaratmak, gevşekliğe sebep olmak bir anlık tereddütün doğuracağı durgunluktan istifade ederek düşman cephesinde bozguna sebep olmaktır. Çoğu zaman bu propagandadan iyi sonuçlar alınabileceği gibi bazen inandırıcı olmayabiliyordur. Mesela İngilizler tarafından atılan bir bildiri de "Alman dostlarınız hal-i hazırda biraz mübalağa ile resmediyorlar. Lâkin tasvir ettiğiniz kadar fena değildir işler."⁵² denilmek suretiyle bildirimlerde yazılanlara inanmadıklarını ifade etmektedirler. Aynı şekilde Türk tarafı da bildirimler: Şüphe ile karşılamakta ve bu yola başvurulmasını acizyet olarak kabul etmektedirler. Şimal (Kuzey) Grubu Komutanlığı'ndan 5. Ordu Komutanlığı'na yazılan bir yazıda bildirimlerle ilgili olarak "...Geçen Balkan muharebesinde hükümet-i sağırenin bile tenezzül etmediği ve İngilizlerin acizinden başka bir şeye delâlet etmeyen böyle bir hezeyennameye orduyu hümayunlarında hiçbir ferden ehemmiyet vermeyeceği bilakis vazife-i vatanını daha büyük fedakârlık ve bir hiss-i intizam ile ita edeceği maruzdur"⁵³

⁴⁹ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 7-4.

⁵⁰ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 10. 11 Haziran 1915 tarihli emirde Enver Paşa "... beyannamelerin düşman üzerine atılacağı günü Uzedum Paşa 5. Ordu'ya bildirecektir" demektedir.

⁵¹ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 22. Aynı emir, 4 Eylül'de de, Güney Batı, İkinci Ordu ve Tayyare Müfrezesi Komutanlığı'na yazılmıştır. ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 22-1.)

⁵² ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 13-2.

⁵³ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 6.

denilmektedir. Müttefiklerin propaganda imkân ve vasıtalarının genişliği bu vasıtaların Osmanlılara nazaran daha geniş olarak kullanılmasını da beraberinde getirmiştir. Türk tarafının istihbarat ve dolayısıyla propaganda konularındaki çalışmaları müttefiklere göre daha az oranda gerçekleşmiştir. İncelenen belgelerde bu durumu tespit etmek mümkündür. Nitekim bu durum itilâf güçlerinin attığı bildiri sayısının fazlalığından da anlaşılabilir. Daha önce de bu konuda Türk tarafının yetersizliğinin sebeplerinden bahsetmiştik. Türklerin istihbarat ve propaganda tekniği açısından zayıflıklarının yanında maddi imkânsızlıklar içinde olduklarını da görüyoruz. Çok basit, ehemmiyetsiz ve ucuz olan bazı araç ve gereci dahi bulamamaktadırlar. Bildirileri düşman tarafına atacak uçak ve balon gibi vasıtaların bir elin parmağı kadar az olması bir yana (balon yok) bildirilerin yırtılmasını suya düşerek bozulmalarını önlemek için lâzım olan teneke kutu ve kavanoz dahi bulmakta güçlüklerle karşılaştığını görüyoruz. Çanakkale Müstahkem Mevkii Komutanlığı'nın 5. Ordu Komutanlığı'na yazdığı 29 Haziran 1915 tarihli bir yazıda bu konuya değinilmekte ve şöyle denilmektedir : "Tayyarelerle düşman mevakiine atılmak için Başkomutanlık'tan gönderilen beyannamelerin İngilizce olanları tamamen kavanozlara konularak Arıburnu Seddülbahir bölgelerine atılmıştır. Fransızca, Urduca olanların bir kısmı, Gurka lisanında olanların az miktarı kavanoz bulunamadığı için atılamamıştır."⁵⁴

SONUÇ :

I. Dünya Harbinde, dünyanın ileri gelen devletlerine karşı Almanya ve müttefiklerinin yanında yer alan Osmanlı Devleti, hemen her konuda düşmanları ile eşit şartlara sahip değildi. Eşitlik bir yana, imkânsızlıklar içindeki bir ülkenin, en tabii ihtiyaçları bile karşılanamayan ordusu, bir oldu-bitti sonunda kendini savaşın tam ortasında bulmuştu. Konumuz olan propaganda, istihbarat faaliyetlerinin bir koludur. Dolayısıyla istihbarat teşkilâtlarının gücü ve imkânları ölçüsünde propaganda faaliyetlerinde bulunulacağı şüphesizdir. Propagandanın psikolojik ve sosyolojik temellere dayalı bir teknik olduğunu yukarıda belirtmiştik. O halde bu işi yapacak eğitilmiş, bilgili tecrübeli insanlara ihtiyaç olduğu da bir gerçektir. İstihbarat konusuna yeni eğilmiş, yetiştirilmiş insan gücünden yoksun bir nevi

⁵⁴ ATASE Bşk. Arşivi; K. 3438, D. 26, F. 12, İngilizce olan bildirilerden 300 adedi 25 Haziran 1915'te uçurulan bir uçakla Arıburnu düşman karargâhı üzerine atılmıştı. (II. Dünya Harbi Türk Hava Harekâtı, IX. cilt, Ankara 1969, s. 47.)

amatör elemanlara sahip olan Osmanlı Devleti'nin, o günün en modern ülkelerine karşı bu konularda başarılı olmasını beklemek aşırı iyimserlik olacaktır. Takdire şayan olan nokta şu ki, Osmanlılar düşmanın metodu- nu kaparak ona göre karşılık vermeye çalışmışlardır. Burada, Almanya'nın birçok teknik konuda olduğu gibi, propaganda konusunda da katkılarını göz ardı edemeyiz. Düşmanın uçak ve balonlarla attığı beyannamelere karşı Osmanlılar da çok az sayıdaki uçakları ile karşılık vermeye çalışmış-lardır. Yukarıda da belirttiğimiz gibi içine bildiriler koyarak atacak kava- noz veya teneke kutu bile bulamayan Osmanlı Devleti, yine de imkânları ölçüsünde düşmanın silahına karşı, aynı silahla mukabele etmeye çalış- mıştır. Yapılan propagandaların o anda cephedeki askere ne derece etki yaptığını tespit etmek çok güç olmakla beraber gerçek olan bir şey var ki, o da İngilizler ve müttefiklerinin Türkleri bozguna uğratıp Çanakkale'yi geçememiş olmalarıdır.